

Földesi Margit, Szerencsés Károly
Egy nemzet kétségek között.
Adalékok Magyarország XX. századi történetéhez.
Kairoosz, Budapest, 2015. 228. oldal*

Földesi Margit és Szerencsés Károly 2015-ös – sajnos a szerzőnő halála miatt utolsó közös – kötete tizenkét hosszabb-rövidebb tanulmányt tartalmaz. A fő- és alcím is igen találó: a tanulmányok többsége olyan történelmi időszakokat dolgoz fel, amelyekben az egész nemzet kétségek között őrlődött; és ezek a tanulmányok valódi adalékkul szolgálnak XX. századi történelmünk megértéséhez. Emiatt nem egy száraz, kizárólag tudományos adatokkal teli könyvet kapunk. Ezek az „adalékok” egy-egy történelmi pillanatot, eseményt kívánnak megfogni, és bemutatni, hogyan élte meg ezeket akkor a magyarság egésze, hogyan alakították a történelmet egyes személyek, mit éreztek, miben hittek az ország lakosai. Így jutunk el a trianoni békediktátumtól kezdve Teleki Pál tragédiáján és a második világháború utáni kommunista hatalomátvétel időszakán keresztül egészen az 1989–1990-es rendszerváltásig.

A kötet igazi érdekessége, hogy kiválóan ábrázolja azokat a momentumokat, amikor egyes személyek élete és a magyar nemzet sorsa „összeér”. Ilyen módon három személy életének egyes részleteit ismerjük meg, és látjuk rajtuk keresztül az eseményeket. A trianoni béke létrejöttének folyamatát rendhagyó módon Tomás Garrigue Masaryk, a csehszlovák állam létrehozója szemszögéből látjuk. Olvas-hatjuk, ahogy a „csehszlovák” politikus kénye-kedve szerint alkalmazza a nemzetiségi jogok, a természetesen határok, és a történelmi államok elveit. A szerzők találóan fogalmazzák meg – Masaryk saját szavait is használva –, hogy „a népek felszabadításáról szónokolt, de paradox módon elismerte: »Mi állandóan a történelmi jogot hangsúlyoztuk.«” (18. oldal) Ennek a politikának az eredményeként jött létre a csehszlovák állam, amelyben hárommillió németnek, egymillió magyarnak és félmillió ruszinnak tragédiák sorait kellett átélniük.

A második személy, akinek élete egy ponton a teljes magyar nemzet sorsával találkozik, Teleki Pál. Az államférfi évtizedeken keresztül különböző pozíciókban szolgálta hazáját, életének utolsó két évében, 1939 és 1941 között pedig – második alkalommal – miniszterelnöke volt. Ebben a nehéz időszakban távol tartotta Magyarországot a második világháborútól, és úgy sikerült békésen, etnikai alapon területeket visszaszereznie, hogy a lehető legkisebb mértékben engedett a Harmadik Birodalom követeléseinek. Hogy ez a munka milyen nehéz volt, azt jól mutatja, hogy a páratlan teljesítményért Teleki 1941. április 3-án az életével fizetett. A szerzők – a történészek többségével szembemelve – bátran meg merik kérdőjelezni Teleki halálának okát is, és nem zárják ki a gyilkosság lehetőségét sem.

---

* Jelen recenzió első változata a Kurrens Történelem online periodika hasábjain jelent meg (<http://kurrenstortenelem.hu/recenziok/20160726.html>, 2016. október 14.)

A dolog valódi lényege azonban a következő állítás: „Tett volt ez, jelzés, hogy Magyarország már ekkor elveszítette cselekvési szabadságát.” (35. oldal)

A legrészletesebben azonban Rákosi Mátyás személye bontakozik ki előttünk, aki hat tanulmányban is kisebb-nagyobb szerepet kap. Körülbelül 50 oldalon rajzolódik ki a kommunista diktátor képe, aki tudatosan a népakaratot figyelmen kívül hagyva építette ki hatalmát. Ezeket az eseményeket legjobban a Rákositól vett idézetek fejezik ki. A Kisgazdapárt által szervezett 1946-os Parasztnapokon, amelyen fél milliós tömeget sikerült – a Kommunisták Pártja minden kísérlete ellenére – a fővárosba csábítani, megfenyegette a köztársasági elnököt, Tildy Zoltánt: „Azt is megmondtam, hogy ne kísérletezzenek ilyen tüntetésekkel, mert egy bizonyos fokon túl kénytelenek leszünk megfelelően válaszolni rá.” (53. oldal) De korábban, az 1945-ös választások – a Kommunisták Pártja szempontjából lesújtó – eredményét is így kommentálta: Korrigálni kell a népakaratot! A magyar nép nem demokrata!” (57. oldal) De Rákosi kimondja azt is, hogy mindenkivel le kell számolni: „A mi fejlődésünk, ha jól dolgozunk, odamegy, hogy a többi párt mellőlünk lassan elsatnyul. Ezt mi siettetjük... Szövetségben vagyunk, és ugyanakkor a szövetségesek likvidálására is irányt veszünk.” (60. oldal) A magyar nemzet igazi tragédiája, hogy Rákosi Mátyás, „Sztálin legjobb tanítványa” mégis hosszú évekig irányíthatta ezt az országot. Egy olyan ember, aki annyira sem becsülte saját nemzetét, hogy a himnusz alatt eldobta volna a cigarettáját. (54. oldal)

A tanulmányok többsége az 1945 és 1949 közötti korszakkal foglalkozik, azzal az időszakkal, amikor az ország egy veszélyeztetett demokráciából eljutott a teljes diktatúrába. Ez nem meglepő, hiszen ez az időszak a szerzők szűkebb kutatási területe. Kiemelten fontos a második világháború utáni jóvátételről szóló A jóvátételben nem volt kegyelem című tanulmány (39–45. oldal), amely adatokban gazdag, évtizedes kutatómunka meghökkentő eredményeit tartalmazza: „(...) vegyük például a vas- és acélárak kérdését. E téren termelésünk 1938-ban 400 ezer tonna volt. A jóvátétel egyetlen évre: 250 ezer tonnát tartalmazott. Vagyis hat évre 1,5 millió tonnát. Mindezt akkor, amikor a magyar termelési kapacitás a háborús károk miatt az 1938-as szint 30–35%-a volt. Így segítette a »baráti« Szovjetunió a magyar újjáépítést.” (42–43. oldal) A végkövetkeztetés pedig még inkább megdöbbentő: „A jóvátétel a reáljövedelem 60–85%-át vette el.” (45. oldal) A kétségek között őrlődő nemzet helyzetét mutatja, hogy a körülmények ellenére is képes volt az országot újjáépíteni.

A gazdasági nehézségek elemzése mellett igen részletesen kerül bemutatásra a kommunisták politikai hatalomátvétele. Kiemelendő a „tömegharc” és a „népakarat” fogalmainak, mint a kommunisták gyakori eszközeinek magyarázata. Ezek pogromok, kiprovokált verekedések, verések, lincselések, a kommunisták eszközei. A „tömegnek” nem voltak igazi céljai, nem voltak közösségi értékei, ezért a „tömegharc” is amilyen gyorsan megjelent, olyan gyorsan tűnt el, ha a párt vagy az emberek érdekei úgy kívánták. Ahogy a szerzők frappánsan és tömören megfogalmazzák: „Mint kiderült, ez a tömeg 1947-ig »harcolt a hatalomért«, 1948 után

sokasodott a Magyar Dolgozók Pártjában, 1956-ban a forradalom alatt egy pillanat alatt ellillant. Aztán újra lábra kapott, s 870 ezer embert ragadott magával az MSZMP-ben. Aztán 1989-ben újra elpárolgott. Bebizonyosodott, hogy ez a tömeg semmiféle közösséget nem jelentett. Hamis volt minden jelszava, hamis minden érve. A »fordulat éve« után ez a »tömegharc« már csak jelképes felvonulásokban nyilvánult meg: április 4-én, május 1-jén, november 7-én. A »tömegharc« ideológusai persze érezhetnek nosztalgiát, a stratégiák hergelhetik magukat a régi eszközök használatára. Vannak még, akik előtt »vörösen lebeg a horizont«, de a tömeg lassan újra tudatos közösséggé válik: nemzetté. És ezt a közösséget már nem lehet üres jelszavakkal felhasználni.” (108–109. oldal)

Szintén a politikai átmenet időszakát mutatja be a Nemzetgyűlés nem egészen két éves munkájával foglalkozó tanulmány. A szerzők rámutatnak, hogy bár a Független Kisgazdapárt és a Kommunista Párton kívül a Baloldali Blokk pártjai is demokratikus alapokon álltak, a valódi európai típusú demokráciát ebben a Nemzetgyűlésben csak Sulyok Dezső, Pfeiffer Zoltán és az őket követő alig húsz honatya képviselték. Mindezek mellett a Nemzetgyűlés fennállása alatt – bár kudarcra volt ítélve – sokat dolgozott a magyar demokrácia megőrzéséért és megerősítéséért. Ennek a tanulmánynak befejező gondolatai már átvezetnek minket a rendszerváltás időszakára: „A Nemzetgyűlés 21 hónap után, 1947. július 25-én feloszlott. Ezzel negyven évre elbukott a magyar demokrácia ügye. 1989-ben merül fel újra, hogy »alkotmányozó nemzetgyűlést« kellene létrehozni. De akkor ez megoldhatatlan feladatnak bizonyult. 1990-ben, a szabadon választott parlament első szónoka Varga Béla, az 1945–47-es Nemzetgyűlés elnöke volt. A megbékélésre szólított fel. Sokan félreértették. Húsz év kellett a felismeréshez, hogy a megbékélés nem jelenti a bűnök szőnyeg alá söprését.” (63. oldal)

A kötet befejező, közel 80 oldalas tanulmánya nagy időbeni ugrással pedig a rendszerváltás időszakát mutatja be. A szerzők – helyesen – nem próbálnak az eseményekről örökérvényű értékítéletet mondani, és nem törekszenek a folyamat teljes leírására sem, mivel ők maguk is tudják, a rendszerváltás/rendszerváltoztatás még túl közeli ahhoz, hogy objektív véleményt alkossunk, és számos részlet mindmáig homály fed. Azonban adnak egy rövid ismertetést a XX. századi magyar rendszerváltásokról/rendszerváltoztatásokról (1919–1920; 1944; 1945–1949; 1956; 1989–1990) (111–118. oldal), majd rátérnek a 2006 és 2008 között futó, az 1989–1990-es rendszerváltást feldolgozó Elátkozott szabadság című tévéműsorukhoz érkezett olvasói levelek elemzésére. A felmérés természetesen nem reprezentatív, de a levelek többségéből az derül ki, hogy a megfogalmazóik nem elégedtek a rendszerváltás eredményeivel, valamint egybemossák az 1989–1990-es időszakot az Antall-kormány tevékenységével. Itt a szerzőknek egy későbbi időpontra vonatkozó, de igen érdekes meglátását emelném ki. Véleményük szerint a magyar baloldal 2006-os bukása jelentős mértékben annak köszönhető, hogy az állampolgárok ekkor ébredtek rá, hogy az MSZP nem egy európai szociáldemokrata párt, hanem a Kádár-rendszer állampártjának örököse.

Érdekes, hogy bár az 1938-as Eucharisztikus Világkongresszust feldolgozó tanulmányt kivéve mindegyik írás egy a nemzet szempontjából negatív eseményről szól – a rendszerváltoztatás elemzését pedig nem lehet besorolni –, a kötet hangvétele mégsem negatív. A szerzők egy pillanatra sem temetik el a nemzetet, inkább arra koncentrálnak, hogyan lehet ezeket a tragédiákat kellően feldolgozva, egy egészséges történelemszemléletet kialakítva továbblépni.

A kötet – számos erénye mellett – azonban néhol hiányérzetet is kelthet az olvasóban. Számomra hiányzott egy az 1956-os forradalomról szóló külön tanulmány, míg a Hitlert és Sztálint összehasonlító írás – magas színvonala ellenére – tematikailag „kilógott” a többi közül. Talán az összképet tekintve szerencsés lett volna néhol változtatni a tanulmányok sorrendjén is.

Az alcímnek megfelelően a kötetben szereplő írások „adalékként” szolgálnak XX. századi történelmünk megismeréséhez, tehát azok az olvasók, akik nem rendelkeznek a korszak minimális átfogó ismeretével, nem biztos, hogy kellőképpen értelmezni és értékelni tudják a tizenkét tanulmányt. Azonban azok, akik az egyes sorsfordító folyamatok valódi mozgatórugóit akarják látni, az események középpontjában álló személyek egyéni érdekeit, érzelmeit szeretnék megérteni, a nemzet kétségeit szeretnék átérezni, egy kitűnő, könnyedén olvasható, jól szerkesztett kiadásra számíthatnak.

ismerteti: Nyári Gábor